

Sierratjiehppevarresvuoda dievnastusá sáme álm mugij - guovlojgasskasasj rappárttá 2023-2027

Biejvve: Basádismáno 22. b. 2022

Sisadno

Sisadno.....	2
Ávddábágo.....	4
1. Álggo.....	5
2. Mandáhtta ja gáktu mandáhtav dádjadit.....	6
2.1 Mandáhtta	6
2.1.1 Duogásj	6
2.1.2 Barggojuohkusa ájggomus	7
2.1.3 Sjaddá gus dárbbu oasstet gálvojt ja dievnastusájt?	7
2.1.4 Ájgge ja ressursaj dárbbu	7
2.1.5 Organiserim ja ávdásvásstádus	7
2.2 Gáktu barggojuogos la mandáhtav dádjadam.....	7
3. Duogásj ja prosjevta organiserim	9
3.1 Lága ja vuododokumenta.....	9
3.2 Prosjevta organiserim.....	9
3.2.1 Tjáhkanime.....	10
3.2.2 Addnij oassálasstem.....	10
4. Guovloj fáalaldagá ja barggovuoge.....	12
4.1 Varresvuohta Nuortta	12
4.2 Varresvuohta Gasska-Vuodna.....	13
4.3 Varresvuohta Oarjje-Lulle	14
4.4 Varresvuohta Alle	16
5. Vejulasj aktisasjbarggoguoyme.....	16
6. Aktisasj dájma.	17
7. Láhpadibme.....	19
8. Tjuovvusa	20

Sáme giellaháldadimguovlo

Sáme giellaháldadimguovlo: Guovlo gánná sámegiella ja dárogiella li jæbddásasj giela. Juohkkahasj guhti dáj suohkanijn árru galggá bessat sámegiellaj guládallat gá válldá aktijvuodav almulasj ásadusáj.

Sáme giellaháldadimguovlo Vuonan:

Råmsså ja Finnmárko:

Gáivuotna/Kåfjord

Loabák/Lavangen

Guovdageaidnu/Kautokeino

Karášjohka/Karasjok

Deatnu/Tana

Unjárga/Nesseby,

Porsáŋgu/Porsanger

Dielddanuorri/Tjeldsund

Nordlånnda:

Hábmer/Hamarøy

Aarborte/Hattfjeldal

Trøndeláhka:

Snåase/Snåsa

Raarvihke/Røyrvik

Røros

Ávddábágo

Vuonarijkan la akta álgoálmuk, sáme. Dat merkaj álgoálmuga ietja galggi varresvuoda dievnastusájt hábbmit ja tjadádit, vág álgoálmugijn la nav alla fusalasj ja mentála varresvuoda dille gá vejulasj (ILO-konvensjávnná 169, art. 25), ja AN:a álgoálmukriektáj tjielggidus (art. 21 ja 23).

Diehtep sierratjehppevarresvuoda dievnastusán li hásstalusá uddni gá sáme pasienta ja lagámusá báhiti, danen gá e heva diede sáme giela, histávrrá, kultuvra ja iellemvuoge birra.

Varresvuodavidnudagáj duogen la dilev láhtjet vág varresvuodabarggij la máhtudahka fálatjit avtaárvvusasj varresvuodadievnastusájt sámijda. Uddni gávnnu ilá binná dutkam sáme pasientaj dile ja dárboj birra. Sáme varresvuodabarggij máhtudagáv lappitit sáme gielan, histávrrán ja kultuvran la ájnas barggo ja dav galggá vuorodit.

Dát rappárttá aktan iesjguhtik guovlulasj varresvuodavidnudagáj doajmmaplánaj la tjuovvolibme stratesjijjadokumentas «Sierratjehppevarresvuoda dievnastusá sáme álmugij» (2020). Rapártá ulmme l vásstedit stratesjijjadokumenta 5.3 kapihttalij; nannit kvalitiehtav ja máhtudagáv sáme gielan ja kultuvran sierratjehppevarresvuoda dievnastusán.

Da niellja varresvuodaguovlo li doajmmaplánajt dahkam. Doajmmaplána li tjuovvusin. Gávnnam li moadda dálásj ja boahhteájge dájmajt, dagu áhpadimressursa, sáme gielak ja/jali sáme vidjurij oahpes varresvuodabarggijtt áttjudit, gáktu aktan barggat aktan diehtujuohkemmateriála dajda gálmá sáme gielajda.

Guovlojgasskasj aktisasj barggo la læhkám viek ájnas dájna rapártá bargadijn. Dættodam lip máhtov juogadit ja nubbe nuppes oahppat. Vuorddep máhttojuohkem sjaddá vágkkudit barggij ávddálijguovlluj vág sáme pasienta oadtju avtaárvvusasj sierratjehppevarresvuoda fáladagáv.

Hilde Rolandsen
doajmme háld.direkterra,
Varresvuolta Nuortta GVV

Stig Slørdahl
háld.direkterra,
Varresvuolta Gasska-Vuodna GVV

Terje Rootwelt
háld.direkterra,
Varresvuolta Oarjje-Lulle GVV

Inger Cathrine Bryne
háld.direkterra,
Varresvuolta Alle GVV

1. Álggo

Doajmmaplánaj ulmma l viehkedit váj sáme pasienta ja sijá pasienta iejvviji varresvuodadievnastusáv ma máhtti sámegeiela, histávrrá ja kultuvra birra. Dát máhtto máhttá liehket viek ájnas váj sihkarasstá sáme pasientajda ja sijá lagámusájda buorre dievnastusájt, maj vuodon la pasienta bessi fáron mierredit, aktan válljit ja «mij la dunji ájnas?».

Danen gá varresvuodabargge e máhte sámegeielaj, histávrrá, kultuvra ja iellemvuoge birra de ihkap ælla tjielggasa gá guládalli, ja várresvuodafágalattjat árvustalli sáme pasientajt.

Sáme kultuvrav dábddát la ájnas jus varresvuodabargge galggi buktet¹

- dádjadit ja dálkkut javllamusájt, ulmutjahttemav ja dagojt
- dádjadit mij dáhpáduvvá gá ulmutja æjvvali ja dahki juojddá aktan
- áttjudit nuoges máhtov vájvij ja symptávmáj birra
- identifiserit riskafaktávrájt ja man alvvusa symptávmá li
- mierredit riehta diagnávsáv, vuojnnet gáktu ávddán ja riehta mierredit man alvos la
- tjoavddusijt árvvaladdat, dájmajt hiebadit ja riehta giehtadallamav fállat

Varresvuodabargge hæhttuji dádjdadit ja máhttet gáktu dárojduhttemprosæssa máhttá vájkkudit sáme pasientaj ja lagámusáj guládallamij . Identitiehtav masset, oajválattjajs ballat ja kultuvralasj tabua álu ságastallamij vájkkudi. Iehpenjuolgga guládallam ja ietjá buojkuldagá skihpudagájda ja varresvuohatj vájkkudi aj jasska ságastallamij, dárkkelis árvustallamijda ja jut ij báktji.

Ja de hæhttuji varresvuodabargge dábddát sáme álmuga sebrudakstruktuvrajt. Sáme stuorrafamillja ja fuolkke l læhkám ja la vilá álggo gá vælggogisvuodajt, riektájt, buorijt ja identitiehtav organisieri. Vuorrasa árvon aneduvvi guovdásj máhttogálldon. Duodden la sámijda ájnas luondo lahka liehket. Ællobarggo ja ietjá vuodoæládusá ja bierggim li guovdátjin. Kultuvra vuodon la aj vuojnjalasjuohta, sjattasj gáktu sjattasj, - ja álmukmedisijnna.

Nuohkásav máhttet sámegeiela, histávrrá, kultuvra ja iellemvuoge birra l ábbálasj máhtto, valla dárbaaj aj máhttet bájke birra jus galggá jasska ja buorre dievnastusájt buktet fállat. Danen la állu guovdátjin suohkanij siegen barggat váj sáme álmugij áttjut álles ja stuoves giehtadallam- ja tjuovvolimfálaldagáv.

---

¹ Gerhardsen, E. (2022). Varresvuodadievnastusá sáme álmugij. Lågádallam guovlojgasskasasj barggojuohkusij ragátmáno 12. bieje 2022

Varresvuodabarggij duogen la dilev láhtjet luohádussaj, jasskavuohtaj ja jut gávnnu sáme pasientajda. Varresvuodavidnudagáj duogen la bærrálgæhttjat jut sijá bargge máhtti nuohkásav.

2. Mandáhtta ja gáktu mandáhtav dádjadit

Dán kapihttalín tjállep bargo mandáhta birra. Tjielggiduvvá gáktu barggojuogos mandáhtav dádjat.

2.1 Mandáhtta

Rapártá bargo mandáhtta mierreduváj AD-tjáhkanimen biehtsemáno 21. bieje 2021.

2.1.1 Duogásj

Stratesjijjadokumænnta «Sierratjehppevarresvuoda dievnastusá sáme álm mugij» la dagádum guovlolasj varresvuodavidnudagájs Sámedikke siegen.

Divna guovlolasj varresvuodavidnudagá li stivran giehtadallam stratesjijjadokumentav «Sierratjehppevarresvuoda dievnastusá sáme álm mugij», ja dokumænnta l barggovaddáj gálggiduvvam.

Stratesjijjadokumænnta lãhpat dárba hip edna máhttolãpptomav sierratjehppevarresvuoda dievnastusán váj bærrálgæhttjá ahte sáme pasienta oadtju dágãlasj fãlaldagáv sáme giellaj ja kultuvrraj hiebaduvvam.

Dãrbbo l gãjka guovloj varresvuodavidnudagã oassãlassti stratesjijjadokumenta tjuovvolibmãj váj nanni sierratjehppevarresvuoda dievnastusã kvalitihtav ja mãhtudagáv. Sáme álm mug la moattelãgãsj juogos mãttijn sãmij giellaj, kultuvrraj ja danen li moatte lãgãsj dãrbo. Danen ij la luondulasj stratesjijjadokumentav tjuovvot sãmme lãhkãj juohkka guovlo varresvuodavidnudagãn.

Danen mierredij guovlojgasskasasj AD-tjáhkanibme basãdismãno 23. bieje 2020 jut guovlojgasskasasj barggojuogos galgaj ásaduvvat ja mandáhtta tjãleduvvat man baktu laset sierratjehppevarresvuoda dievnastusã kvalitihtav ja mãhtudagáv. Barggo galggã álgaduvvat ja tjuovvot stratesjijjadokumentav «Sierratjehppevarresvuoda dievnastusã sáme álm mugij» kapihtal 5.3; Sihkarasstet lasedum kvalitihtav ja mãhtudagáv sierratjehppevarresvuoda dievnastusãn.

Varresvuohta Nuortta GVV galggã barggojuohkusav jãdedit duodden dãjda sebrulattjajda:

- Akta sebrulasj Varresvuohta Oarjie-Lulle GVV

- Akta sebrulasj Varresvuolta Alle GVV
- Akta sebrulasj Varresvuolta Gasska-Vuodna GVV
- Akta sebrulasj RBU:as
- Akta sebrulasj konserna luohádusulmutjijs
- Akta sebrulasj Sámedikkes

2.1.2 Barggojuohkusa ájggomus

Barggojuogos galggá gávvidit makkir dájmaid máhtá jáhtuj biedjat váj sihkarasstá kvalítiehtav ja ávdđánahtá máhtudagáv sáme giela ja kultuvra birra sierratjehppevarresvuoda dievnastusán Vuonan. Dájma galggi tjuovvot stratesjijjadokumenta «Sierratjehppe varresvuoda dievnastusá sáme álm mugij» 5.3. kapihttalav: Nannit sierratjehppevarresvuoda kvalítiehtav ja máhtudagáv. Varresvuodavidnudagáj iesjgeŋga dárbo galggi vuojnusij biejaduvvat ja vieleduvvat. Juohkka ájnna GVV:aj galggá doajmmapládna dagáduvvat. Gáloj birra galggá aj tjállet.

Barggojuogos galggá aj koordinierit doajmmaplánaj bargojt ma li jádon guovlojn.

2.1.3 Sjaddá gus dárbbu oasstet gálvojt ja dievnastusájt?

Gálo tjáhkanimijda, manojda ja árromij barggojuohkusa sebrulattjajda mávseduvvi juohkka ájnna GVV:ás.

2.1.4 Ájgge ja ressursaj dárbbu

Barggojuogos galggá rappártáv ávdđán biedjat mij állásit gávvit guovloj varresvuodavidnudagáj doajmmaplánajt biehtsemáno 2022 láhpa bále. Rappártá galggá guovlojgasskasasj AD-tjáhkanibmáj ávdđán biejaduvvat.

2.1.5 Organiserim ja ávdásvásstádus

Varresvuolta nuortta GVV barggojuohkusav jádet guovlojgasskasasj AD-tjáhkanime mærrádusáj milta Ássjen 110-2020 ja Ássjen 065-2021.

2.2 Gáktu barggojuogos la mandáhtav dádjadam

Guovlojgasskasasj barggojuogos mandáhtav navti dádjat jut gájka guovlulasj varresvuodavidnudagá dahki sierra rappártájt dájmaid ma li juohkka ájnna guovlluj hiebaduvvam. Guovlojgasskasasj barggojuogos vijddásappot mandáhtav dádjat navti jut barggojuohkusa guovlulasj varresvuodavidnudagáj sebrulattjaj duogen la ahte guovlo dásen dagáduvvi doajmmaplána ma rappártáv tjuovvu, valla jut barggojuogos aj galggá oajvvadit dájmaid ma gájbbedi guovloj rastá aktan barggá.

Guovlojgasskasasj barggojuogos dádjat «vejulasj dájma» li dájma ma oanep ja guhkáp ájggudahkaj sihkarasstá sáme pasienta oadtju avtaárvvusasj fálaldagáv alla kvalítiehtajn. Barggojuogos mandáhtav navti dádjat jut divna varresvuodabargge sierratjehppevarresvuoda dievnastusán galggi máhttet binnátjav sámegiela, histávrrá, kultuvra ja iellemvuoge birra.

Guovlojgasskasasj barggojuogos la álgadam bargov «Sierratjehppevarresvuoda dievnastusá sáme álm mugij» (2020) stratesjijjadokumenta 5.3 kapihttala milta, ja li moadda vejulasj dájmajt konkretisierim. Dájmaj ulmme máhtta liehket jasska guládallamav sihkarasstet – njálmálettat ja tjáallattat. Dájmajda máhtti aj gullut vuogádagá áhpadime, organisatávrrálasj vidjurij, aktisasjbargo, sámegielak ja/jali kultuvra tjiehpe barggij máhtudahka, teknologijja aktan dahkamusá jahkejuvlan mierreduvvam. Sámegielak barggijtt áttjudit ja bisodit máhtta aj liehket vejulasj doajmma doajmmaaplánajn. Ájnegis dájma máhtti liehket sáme dájddagav, stáhkusijtt ja ietjá sáme markerajt oasstet.

Dájmaj ulmme l viehkedit váj sáme pasienta dábddi vuojnnuui ja oadtju álliduvvam ietjasa riektáv sá mástitt varresvuodabarggijtt gá dav sihti. Gatjálvis «Mij la dunji ájnas?» la viehkken váj sujttto ja guládallam máhtta pasienta sá vadusájda ja dárbojda hiebaduvvat.

Áhpadime vuogádagá galggi ájnegis varresvuodavidnudahkaj hiebaduvvat, valla muhtem oahpponævo galggi aktan ávddánahteduvvat.

3. Duogásj ja prosjevta organisierim

Dán kapihttalín ávdđánbuktep lágajt, vuododokumentajt ja prosjevta organisierimav. Kapihtal lãhpaduvvá bargo árvustallamijn addnij ávdástiddjes Ester Fjellheim, barggojuohkusa sebrulasj.

3.1 Lága ja vuododokumenta

- Nasjonála lága ja rijkajgasskasasj konvensjávna mási Vuodna I guorrasam:
  - ILO-konvensjávna nr. 169 art. 25 milta tjuovvu álgoálmuga ietja galggi varresvuoda dievnastusájt hábbmit ja tjadádit, váj álgoálmugijn la nav alla fusalasj ja mentála varresvuoda dille gá vejulasj.
  - Pasientaj riektá lága § 3-5 milta bohtá ávdđán pasientajn la riektá diedojda ma li hiebaduvvam addne indivijdalasj ævtojda dagu áldar, makta iesj bierrgi, vásádušá ja kultuvrra- ja gielladuogásj. Dán mærrádušá tjadá li sáme pasientajn riektá diedojda sáme giellaj ja kultuvrraj hiebaduvvam. Lága ávdđábargojn li nammaduvvi sáme pasienta sierraláhkáj dán mærrádušá ulmmejuohkusin.
  - Sámelága § 3.5 vaddá sáme pasientajda vijdedum riektáv sámástittjat varresvuoda- ja sosiálasuorgen. Sámelága §3.5 la návti: Guhtimusj sihtá sámástit bájkálasj ja guovlulasj varresvuoda- ja sosiálaásadusájn giellaháldadimguovlon galggá bessat sámástit."
  - Varresvuoda vidnudaklága §35, 3. lahtasa milta galggá guovllovarresvuoda vidnudahka bærrájæhttjat jut juohkka ájnna pasienta riektá sámegiela adnet sierratjehppevarresvuoda dievnastusán galggá váraida váldeduvvat, sámelága § 3-1 nr. 4 ja § 3-5 milta.
- Stratesjijjadokumenta (2020)
- Aktisasj barggo Varresvuolta Nuortta GVV ja Sámedikke gaskan

3.2 Prosjevta organisierim

Varresvuolta nuortta GVV barggojuohkusav jádet guovlojgasskasasj AD-tjähkanime mærrádušáj milta Ássjen 110-2020 ja Ássjen 065-2021.

Barggojuogos:

Tone Amundsen

Sigríd Aas

Gunvor Øfsti

Barggojuohkusa jádediddje. Varresvuolta Nuortta GVV

Varresvuolta Gasska-Vuodna GVV

Varresvuolta Oarjie-Lulle GVV

Carina Paulsen Mæland	Varresvuohta Alle GVV
Gunn Heatta	Sámedigge
Ester Fjellheim	Guovlo addnij nammadus Varresvuohta Nuortta GVV
Ann-Mari Jenssen	Konserna luohátadusulmusj YS, Varresvuohta Nuortta GVV

Prosjevta dájmadahka

Kari Bøckmann Varresvuohta Nuortta GVV

3.2.1 Tjähkanime

Barggojuohkusa vuostasj tjähkanibme lij biehtsemáno 25. bieje 2021. Tjoahkkáj lip 9 tjähkanam, fusalattjat ja digitálalattjat. Barggojuohkusa mañemus tjähkanibme lij gálgádismáno 13. bieje 2022.

3.2.2 Addnij oassálasstem

Ester Marie Fjellheim la læhkám guovlojgasskasasj barggojuohkusa addnij ávdástiddje.

Varresvuohta Nuortta addnij oassálasstem

Varresvuohta Nuortta guovlo rappártå bargadijn lij addnij ávdástiddje Ester Fjellheim barggojuohkusa sebrulasj. Rappártå giehtadaláduváj Guovlo addnijnammadusán vuoratjismáno 17. bieje 2022. Juohkka ájnna varresvuodavidnudagá doajmmapládna giehtadaláduváj varresvuodavidnudagáj addnijnammadusán ja nuorajráden.

Varresvuohta Oarje-Lulle addnij oassálasstem:

Addnij ávdástiddje Ester Fjellheim lij fáron barggojuohkusin mij oajvvadij Varresvuohta Oarje-Lulle doajmmaplánav.

Varresvuohta Alle addnij oassálasstem:

Guovlo addnijnammadus la vuojnnám dájmaj oajvvadusájt ja gasskabáddásasj rappártáv ja buktám ietjas vuojnojt Varresvuohta Alláj.

Varresvuohta Gasska-Vuodna addnij oassálasstem:

Guovlo addnijnammadus la tjadádam sihke varresvuodavidnudagáj ja guovlo varresvuodavidnudagá doajmmaplánajt ja árvvaladdam dajt tjähkanimen vuoratjismáno 25. bieje. Addnij nammadus doarjoj oajvvadum dájmajt ja dættodij sæmme bále jut psykalasj varresvuodasuodjalimen ja gárevselgaj báddnumin aktan mánáj/nuoraj ja vuorrasij varresvuodadievnastusá li sierralágásj dárbo. Grethe Dunfjeld addnij ávdástij guovlo barggojuohkusin.

Addnij ávdástiddje Ester Fjellheima tjálos bargo birra:

Sierravarresvuoda dievnastusá sáme álmugij li dievnastusá álmugij mij la badjel 150 jage niejdeduvvam ja trávmátisieridum. Trávmá ma li nav moadda buolvaj rastá mannam li guodám luottajt ma vuojnnuji ja vuojnneahhtása li, buolvas buolvvaj. Dát kultuvralasj kontevstas duon dán láhkáj vuojnnu, ja galggá aktugasj pasientas, lagámusás ja addnes persávnálattjat giehtadaláduvvat. Dássta sjaddi tjielgga gájbbádušá gáktu sáme pasienta galggi sierravarresvuoda dievnastusán uddni duostoduvvat.

Sáme fáhkabargge li 40 jage barggam dan vuoksjuj jut sámijda galggá buorep varresvuodadievnastus sáme kultuvrraárvvoj milta. 80-90 lágo rájes lidjin vájmmelis sáme dálkudiddje Sáme dálkudiddjesiebre tjadá moatte láhkáj ávdedin buorep fálddagáv moatten suorgen. Sáme sierratjehppedievnastus ja SÁNAM ma lidjin udnásj Sáme klinihka vuodon li báhtusa dassta. Sáme áhpadibme Fáhkasuorgen Medisijnna, galba sámegiellaj Nuorttalij-Vuona varresvuodaásadusáj ja Sáme Varresvuodadutkama ásadibme li dáj buojkulvisá. Maŋŋela gá sáme varresvuodadievnastus lápptiduváj priváhta berustimes stáhta hállduj NOU 1995: Plan for helse- og sosialtjenester til den samiske befolkning i Norge baktu, de ælla heva «áddása» boahám.

Gá Varresvuoda- ja Huksodepartemænnta ánot Varresvuohhta Nuortav dahkat juojddá dájna, de li jur sáemmi tjuolma majt giehtojma juo 40 jage dássta ávdáda ma li ássjen!! Dát moaskedahtá mijájt gudi lip sáme pasientaj riektáj ávdás barggam iellemájgev.

Ájnnašamos ja ienemus dárbulasj vuorddemusá ma mujna li barggij mij dálla dagáduvvá li tjuovvovattja:

- Sáme giella- ja kultuvrramáhtudahka - ájnnaš duoddemáhtudahka mav galggá árvon adnet ja jæsskot gá virggáj biedjá.
- Jut dájma bukti ienep máhtov varresvuoda suorgen sámij histávrá, giella ja kultuvra birra iesjgeŋga ásiin Sámen, ja man ájnnaš dát máhtto l váj galggá buktet fállat jasska ja avtaárvvusasj dievnastusájt sáme pasientajda, lagámusájda ja addnijda.
- Viekk ájnnaš la ahte boahhteájge barggo sihkarasstet avtaárvvusasj sierratjehppevarresvuoda dievnastusá sáme álmugij ij sjatta ájnneš ulmuttjij duogen, valla sjaddá luondulasj oassen divna varresvuodavidnudagáj bargos. Dát la jádediddjij duogen.
- Sierraláhkáj juorrulav sierratjehppe sáme varresvuodadievnastusáj fálddagá ávdás. Sáme varresvuodadievnastusájt tsieggit ma li kultuvrraj hiebaduvvam gájbbet edna ressursájt rudáj ja ulmuttjij hárráj ja dav hæhttu avta iesjradálasj sáme klinihkaj biedjat manna l ietjas stivrra ja budsjæhtta. Klinihka bierru buktet fállat rádevaddemav ja dievnastusájt nasjávnaš ja rijkajgasskasasj (Svieriga ja Suoma) klinihkajda. Dákkir organisierim la ájnna vuohke jus ájggu sáme iesjmierredibmáj jáksát sierratjehppe fálddagáj. Dási duodden dávk sáme ávdástiddje divna stivrajn ja addnij nammadusáj ietján állidi ILO-konvensjávna «gájbbádušáv», gájbbáduš mij juo la ækton divna bargojda ma dagáduvvi plánidum dievnastusáj tsieggimin.

4. Guovloj fálašdagá ja barggovuoge

Dán kapihttalin gávvidip sierratjieppevarresvuoda dievnastusfálašdagáv sáme pasientajda, addnijda ja lagámusáida iesjuhtik varresvuodaguovlon. Guovloj doajmmaplánaj barggo gávviduvvi.

4.1 Varresvuolta Nuortta

Varresvuolta Nuortta guovlluj gullu sáme giellaháldadimguovlo suohkana Gáivuotna/Kåfjord, Loabák/Lavangen, Guovdageaidnu/Kautokeino, Kárášjohka/Karasjok, Deatnu/Tana, Unjárga/Nesseby, Porsáŋgu/Porsanger, Dielddanuorri/Tjeldsund, Hábmer/Hamarøy, Aarborte/Hattfjellidal.

Sámedikken li aj moadda aktisasj barggosjiehtadusá stádasuohkanijn manna l stuorra sáme álmuk. Varresvuolta Nuortta guovlon li dá Áltá, Tråmsså ja Bådåddjo.

Varresvuolta Nuortta l:

- Helgelandssykehuset HF
- Nordlánda skihppijviesso VV
- Nuorttalij-Vuona Universitiettaskihppijviesso VV
- Finnmárko skihppijviesso VV
- Skihppijviessoapotiehka Nuortta VV
- Varresvuolta Nuortta IKT VV

Varresvuolta Nuortta GVV:an la sierralágásj ávdásvásstádus Vuonarijka sámij ávdás. Sáme fáhka- ja dutkambirrasa li badjel 40 jage juo barggam avtaárvvusasj sierratjieppevarresvuoda fálašdagá tsieggimijn. Nasjonal helse- og sykehusplan (2026-2019) tjáleduváj Varresvuolta Nuortta GVV duogen la sáme álmugij sierratjieppevarresvuoda dievnastusájt ávdđánahttet. Dahkamus tjuovvoluváj stratesjijjadokumenta «Sierratjieppevarresvuoda dievnastusá sáme álmugij» baktu, lahka aktisasj barggon Sámedikkijn ja lánda ietjá guovloj varresvuodavidnudagáj.

Varresvuolta Nuortta GVV ja Sámedigge li aktisasj barggosjiehtadusáv vuollájtjállám man ulmme l barggat avtaárvvusasj sierratjieppevarresvuoda dievnastusáj vuoksjuj sáme álmugij. Buorre juogosbargo, berustime ja máhtto- ja dievnastusávdđánime tjadá galggi Varresvuolta Nuortta GVV ja Sámedigge aktan bisodit ja vijddásappot ávdđánahttet sierratjieppevarresvuoda dievnastusájt sáme álmugij.

Finnmárko skihppijvieson VV Sáme klinihka baktu, la sierralágásj ávdásvásstádus sierratjieppevarresvuoda dievnastusájt fállat ja ávdđánahttet sáme álmugij. Klinihkan li integrieridum dievnastusá somatihkan, gárevselga ja psykalasj varresvuoda hárráj. Duodden li klinihkan nasjávnnálasj máhtudakguovdátja SÁNÁM, oahppam- ja rijbbamdievnastusá ja sáme dálkkádievnastus. SÁNÁM:in la nasjávnnálasj ávdásvásstádus

psykalasj varresvuodasuodjalime ja gárevselgaj dutkama, ávdđánahttema ja máhttolápptima ávdđás sáme álmuga vuoksjuj Vuonan. SÁNÁM:in la aj nasjávnláslasj juogos Oslon, Rørosan, Snåsan, Hábmerin, Tråmsån ja Kárásjjågån. Sij fálli aj giehtadallamav svieriga ja suoma bieles pasientajda. Ælla aktak ietján Nuorttarijkajn ma dákkir fáladagáv fálli, navti l klinihkka sierralágásj sihke bájke, lánda ja rijkajgasskasasj dásen.

Vihtta varresvuodavidnudagá Nuorttalij-Vuonan li Varresvuohka Nuortta GVV siegen dahkam rappártáv doajmmaplánaj juohkka varresvuodavidnudahkaj man ulmme l lasedit kvalítiehtav ja máhtudagáv sáme giella ja kultuvra birra dievnastusájn (tjuovos 1). Varresvuohka Nuortta GVV stivrra giehtadaláj rappártáv vuoratjismáno 27. biejeve 2022.

4.2 Varresvuohka Gasska-Vuodna

Varresvuohka Gasska-Vuodna geografijalásj guovlon li ienemusát oarjjelsáme Trøndelágan. Sáme árru sierraláhkáj várreguovlojn, Rørosa rájes oarjját gitta Røyrvikaj nuorttan. Árromsaje aj merragátte guovlluj manni ja sierraláhkáj Fovsen árru sáme. Dáj sáme árronguovlojn li ienemus sáme ællobargon. Gasska-Vuonan árru aj edna sáme Roandemin ja ietjá binnep bájkiijn. Dat máhtta liehket tjanádum barggomárnánij, valla galggap sierraláhkáj mujton adnet oahppobájkij. Møre ja Romsdålen ælla heva sáme.

Varresvuohka Gassko sáme giellaháldadimguovlo suohkana li Snåase/Snåsa, Røros ja Raarvihke/Røyrvik.

Varresvuohka Gasska-Vuodna la:

Helse Midt-Norge RHF (HM RHF)

Varresvuohka Nuortta - Trøndelåhka HF(HNT VV)

St. Olavs hospital HF (StO HF)

Helse Møre og Romsdal HF

Sykehusapotekene i Midt-Norge HF

Helse Midt-Norges IKT (HEMIT HF)

Sierratjehppevarresvuoda dievnastusá sáme álmugij li ienemusát da sæmme dagu álmugij ietján. Dievnastusá ælla heva hiebaduvvam, nappu giella jalik kultuvra vuoksjuj. HMN:an la sjehtadus dálkkåvidnudagájn mij máhtta oarjjelsámegiella dálkkumav fállat, valla dát fáladahka ij heva aneduvá.

HMN RHF doarjju dálla prosjevtav Samisk helseteam mav Røros suohkan æjggu. Dán prosjevtan la St. Olav oassen gå li oasstám 20% skihppijsujtárvirgev, valla aj Røros skihppijvieso tjadá. Sáme varresvuodajuogos fállá sierraláhkáj hiebaduvvam dievnastusájt sihke poliklinihka aktijvuoda/sierratjehppevarresvuoda dievnastusá sujto ávdđåla, bále ja mañjela.

SÁNAM:in li guokta kontávrrá ietjas Nasjávnnálasj juohkusin, akta Rørosan ja nubbe Snåasan. Fállli sierratjehppevarresvuoda dievnastusájt psykalasj varresvuodasuodjalimen ja báddnummedisijnan mánáжда ja állessjattugijda. Sij li aj fáron Sáme varresvuoda juohkusin.

HMN:an ásaduváj barggojuogos mij galgaj dájmaht jáhtuj biedjat váj sihkarasstá kvalítiehtav ja máhtudagáv ávdđánahtta sámegeiela ja kultuvra vuoksuj, stratesijjadokumenta «Sierratjehppevarresvuoda dievnastusá sáme álmugij» milta. Barggojuohkusin lidjin sebrulattja suohkanijs (Røros ja Snåsa), Helse Nord-Trøndelag HF, St. Olavs hospital HF ja Røros suohkana Sáme varresvuodajuohkuis. Helse Midt-Norge RHF, HMN RHF bargov jádedij.

Rappártta l dagáduvvam mij gávvit dájmaht ma galggi 4 jage badjel tjadáduvvat (tjuovos 2). Dánna l ájnnašamos doajmma buoredit barggij máhtudagáv sámegeiela, sáme kultuvra ja histávrrá birra. Guovlo ávdđanim- ja aktandoajmmampládna, áđđ guovlo pládna pasiænnta- ja lagámusáhpádimme vuoksuj ja áđđ pládna gáktu suohkanij siegen barggat sisadni aj dájmaht ma sierraláhkáj guosski gáktu sámijda hiebat. Varresvuodavidnudagá li ietjasa doajmmaplánaj tjuovvolam. Rappártta Varresvuohhta Gasska-Vuodna doajmmaplánaj tjuovvu.

4.3 Varresvuohhta Oarjje-Lulle

Varresvuohhta Oarjje-Lulle li Sørlandet sykehus HF, Sykehuset Telemark HF, Sykehuset i Vestfold HF, Vestre Viken HF, Oslo universitetssykehus HF (OUS), Sykehuset Østfold HF, Akershus universitetssykehus HF (Ahus), Sykehuset Innlandet HF (SI), Sunnaas sykehus HF, Sykehusapotekene HF, Sykehuspartner HF og Helse Sør-Øst RHF. Varresvuohhta Oarjje-Lulle GVV la aj tjadne aktisasj barggosjiehtadusájt dahkam vihtta priváhta luojvoj skihppijviesoj: Lovisenberg diakonale sykehus AS ja Diakonhjemmet sykehus ma li bájkálasj skihppijvieso guhtik guovlo ávdđás Oslon. Duodden fálli Betanien Hospital, Martina Hansens hospital ja Revmatismesykehuset sierratjehppevarresvuoda dievnastusájt Varresvuohhta Oarjje-Lulle GVV ávdđás.

Varresvuohhta Oarjje-Lulle geografijjalasj guovlon li ienemus suohkanijn viesáda gudi li Sámedikke jienastimláhkuj diededam, ja navti ietjasa definieriji sábmén. Duodden báhti sij gudi ælla ietjasa jienastimláhkuj diededam.

Árvvedahte li álos sáme giella- ja kultuvrraduogátjijn gudi lánnda oajjvestádan árru, ja navti oadtju skihppijviessodievnastusájt oajjvestáda skihppijviesojs.

Oasse oarjjelsáme guovlos la Sykehuset Innlandeta guovlon.

Varresvuohhta Oarjje-Lulle fállá sierratjehppevarresvuoda dievnastusájt guovlo

álm mugij. Duodden li OUS:an moadda nasjávnnálasj dievnastusá fá laldagáj sáme pasientajda lándas ietján. Sæm mi guosská aj dálkkum dájma jda Sunnaasan.

OUS dálkkåguovdátjin la sjehtadus nuorttasáme giela k dálkåjn. Oslo universitetssykehus dálkkåguovdátjav dájmat ja fá llá dálkkum dievnastusájt dájda: OUS, Ahus ja Sunnaas. Duodden la Varresvuohta Oarjje-Lulle sjehtadam dálkkumvidnudagáj n mij oarjiesáme giela dálkkumav fá llá. Dahkam li aj digitála járggålím vædtsagav mij dálla adnuj vá ldeduvvá guovlon. Dát vædtsak galggá liehket dálkkum dievnastusá jda duodden, ja ij daj sajen. Vædtsagin li gárgadisá ma li járggålúvvam ja kvalítiehta bærrájgehtjaduvvam badjel 40 gielajda. Nuorttasáme giella l juo vædtsagin, ja julevsáme giellaj ja oarjiesáme giellaj li aj járggåláhttjám.

SÁNAM:in la nasjávnnálasj juohkusin á lggokontávrrá Varresvuohta Oarjje-Lullen, dat la Oslo-guovlon. SÁNAM sierratjehppevarresvuoda dievnastusájt psykalasj varresvuodasuodjalimen ja bá ddnunmedisijnan máná jda ja á llessjattugijda.

Varresvuohta Oarjje-Lulle la dahkam doajmmaplánav ietjas guovlluj. Dav la barggojuogos dahkam manna lidjin sebrulattja dájs á sadusájs: Sykehuset Innlandet HF, Oslo universitetssykehus HF, guokta konsernluohtádusulmutja ja akta addnij ávdástiddje. Varresvuohta Oarjje-Lulle la barggojuohkusav jádedam. Barggojuogos bargov álgij 2022 guovvamáno ja la Teams baktu æjvvalam.

Rappá rttá doajmmaplánaj:

Doajmmaplána há bme tjuovvu stratesijjadokumenta oajvvasájt dájma jda iesjuhtik dásen. Dættodam li dájma jt máhtta á lkket jáhtuj biedjat, ja ma li buore. Moadda dájma máhtti guovlo varresvuodavidnudagás jáhtuj biejaduvvat, madi ietjá dájma hæhttuji bá jkálattjat jáhtuj biejaduvvat GVV:ajn doarjjan. Nágin dájma galggi gá jka guovlojn jáhtuj biejaduvvat, dalloj varresvuodaguovlo aktan barggi ja Varresvuohta Nuortta jádet.

Gávnnam lip vuogas la dájma jt guovte oajvveslájajda juohket:

1. Dájma barggij vuoksuj.

Dá li duola dagu kursa, á hpadibme ja á bbá lasj diedo man á jnas sáme giela ja kultuvra máhtudahka l (e-oahppamkurssa, kurssapáhke, diedo sujttofá laldagáj birra, dálkkum dievnastusá ano birra ja járggålúvvam diedo).

2. Dájma pasientaj/á lmmuga vuoksuj.

Dán slá ja oajvvasájt buojkulvisá li buojkulvissaj diedo sujttofá laldagáj birra, guovvamáno 6. bie jve ávvudallam, gávva/dájdda skihppijviesoj boadá ldagáj n. Barggojuogos javllá symbolihkka giela dagi (dagu gávva, slávgá) li viek á jnnasa ja jáksi sámijt vá jku dal makkir giela v ságasti.

Guovlo ávddá nimplánan li tjielgga ulme vuorodit varresvuodabarggij máhtudagáv lápptit sáme gielan ja kultuvran.

4.4 Varresvuohta Alle

Sáme álmuk la moattelágásj juogos máttiin sámij gielaj, kultuvraj, árrombájkij ja danen li moatte lágásj dárbo. Danen ij la luondulasj stratesjijjadokumentav tjuovvot sæmmi láhkáj juohkka guovlo varresvuodavidnudagán.

Varresvuohta Alle guovllo lisj dávk dat varresvuoda guovllo manna l unnemus sáme álmuk gudi hiebadimijt dárba. Sæmmi báttå hættuui varresvuoda bargge sáme gielav ja kultuvrav dábddát jus galggi buktet avtaárvvusaj varresvuodadievnastusájt fállat gå la dárbo. Danen dárba, ja lip juo mierredam moadda dájmajt.

5. Vejulasj aktisasjbarggoguoyme

Jus galggá varresvuoda dievnastusájt máhtudagáv sáme giela ja kultuvra birra lappit, de dat gájbbet moattes aktan barggi guhkijt aktan. Aktisasjbarggo máhtá liehket vuogádagá ja gájbbádusá gáktu áhpadit, aktisasjbarggosjehtadusájt sisadno ja varresvuoda aktisasjvuodaj sebradahttem, aktan varresvuoda diedoijt járggálit ja ávdedit divna sáme giela. Aktisasjbarggoguoymij buojkulvisá li suohkana, Sámedigge, Stáhtaháldadiddje, joarkkaskávlå, sáme máhtudak- ja dutkambirrasa, daj gaskan Sáme allaskávlå ja ietjá allaskávlå ja universitiehta Vuonan. Gej siegen galggá barggat mierreduvvá dan dájma milta mij galggá jáhtuui biejaduvvat.

6. Aktisasj dájma.

Moadda ævtoduvvam dájma iesjgeŋga varresvuoda vidnudagájs li muodugattja. Moaddásijt dás máhtá bájke ja guovlo dásen tjadádit. Ietjá dájma bierriji jáhtuj biejaduvvat guovloj gasskasasj dásen. Dá máhtti liehket guovlojgasskasasj dievnastusáj ávddánibme aktan máhttolápptim, máhttojuohkem ja áhpadimressursa máhttolápptimij.

HOD la vaddám dahkamusáv átsádit vejulasjvuodajt nasjávnnálasj sáme dálkkádievnastusáv ásádit mij galggá guoskat divna lánda AMK-guovdátijj. Barggo álliduvvá basádismáno 2022.

Moadda dás aktisasj dájmajs máksi. E-oahppama ávddánibme aktan áhpadimpáhkij ávddánahttem (gehtja vuollelin) gájbbet rudájt 2023 rájes. Dáj guovte dájma gálo ælla ájn merustaláduvvam.

Oajvvadum aktisasj dájma:

- **Dahkat E-oahppamkursav sáme giela ja kultuvra birra mij beras luluj bákkulasj divna barggijda sierratjehppevarresvuoda dievnastusán Vuonan.**

Kommentárra:

Prográmma bierru vuorodit sihkarasstet ahte varresvuoda bargge máhtti sáme giela ja kultuvra birra vág máhtti fállat dágálasj varresvuodaviehkev. Prográmman bierru tjielgga ja konkrehta javllamusá gánná biedjá aktij filmav ja tevstav. Vuogas jus nágin pasienntasubttsasa gávvidi mij máhtá boasstot gevvat, ja de bagádalli varresvuodabarggij gáktu máhtá buoragit sáme pasientajt duostudit. E-oahppamav bierru dahkat lahka aktisasjbarggon Finnmárko skihppijviesso VV:ajn Sáme klinihka DuÅ-avtagá baktu. Dálásj e-oahppamprográmma SÁNAM:in bierru dán e-oahppamkursasj tjanáduvvat vág varresvuoda bargge ienebut oahppi. E-oahppam galggá ávddánahteduvvat aktisasjbargo baktu guovloj gaskan.

- **Ávdedit áhpadimpáhkij varresvuodabarggijda sáme giela, histávrrá, iellemvuoge ja kultuvra birra**

Kommentárra:

Áhpadimpáhkij ulmme l lasedit varresvuodabarggij dádjadusáv ja máhtudagáv gáktu giella, histávrrá ja kultuvrra máhtá guládallamav ja jasskavuodav vájkkudit varresvuoda dievnastusán.

Áhpadimpáhkij galggá máhttet adnet sissnjálasj áhpadimen, jádediddje áhpadimen, áttjak virggebieduvvam barggij áhpadimen ja ietján. Dárbaj ábbálasj áhpadimláhtjusijt ma dættodi man ájnas la sáme gielav ja kultuvrav

háldadit jus ájggu jasska ja avtaárvvusasj varresvuoda dievnastusájt áttjudit. Áhpadimlátjos iesjsármimma birra luluj aj vuogas, aktan suorge dagu áhpadibme vædtsagin «æjgátságastallam familja kultuvra ja kontevsta birra», geriatricija, psykalasj vájvij átsádibme, báddnummedisijnna ja ietján.

Áhpadimlátjos birri dagáduvvat SÁNAM:a nasjåvnålasj juohkusijn gejn la fáhkamáhtudahka ja dábddi divna guovloj varresvuodavidnudagájt.

- **Sáme fáhka- ja máhtudakværmádagájt doarjjot**
Dasi máhttá gullut ruhtadoarjja, aktisasj barggo konferánsaj vuoksjuj, dutkam ja fáhkaávdånibme.
- **Sáme barggijt áttjudit**
Sáme árru Vuonarijkav miehtáj. Danen birriji varresvuodavidnudagá árvustallat gatjádallat sámegiella- ja/jali kultuvrramáhtudagáv gå virggáj biedji.
- **Tjielgádit ja doarjjot giellaáhpádime digitála nævoj ávdånimev**
Sámelága § 3.5 vaddá sámepasientajda vijdedum riektáv sámástittjat varresvuoda- ja sosiálasuorgen. Danen birriji varresvuodabargge bessat sámegiela oahppat, sihke árggabiejve moallánagájt ja vijdeduvvam giela. Danen oajvvat barggojuogos átsádit vejulasjuodav álgádit aktisasj barggoprosjevtav digitála giella oahppamvædtsaga birra majna giela interaktijva láhkáj oahppá. Vejulasj aktisasj barggoguoyme máhtti liehket guovloj varresvuodavidnudagá, Sámedigge ja Sáme allaskávlå ja/jali ietjá áhpádímásadusá.
- **Ásadit guovlojgasskasasj værmádagáv doajmmaplánaj tjuovvolime barggij.**
Guovlojgasskasasj værmádahka galggá bargov joarkket ja máhtov ja vásádusájt juogádit.

7. Låhpadibme

Vuojnám lip gá bargge máhtti sáme giela, kultuvra, iellemvuoge ja histávrrá birra, de ienebut dádjadi, ja buorebut berusti sáme pasientaj dárbojs gá varresvuoda dievnastusájda báhti. Lasedum máhtudahka ja ienep dádjadus viehket jasska ja avtaárvvusasj dievnastusájda ja varresvuoda bargge váse di buorep bargov dahki. Moatten aktijvuodan li smáv dago viek ájnna.

Sáme giela ja kultuvra máhtudagá buoredime bargadijn la barggojuogos moatte dájmaid vuosedam. Álla val divna dá aktisasj dájma dán rappártán, duola dagu sámij álmukbiejve ávvudallam guovvamáno 6. bieje. Vuorddep dát almulasj slávggimbiejevve l juo varresvuodavidnudagáj jahkejuvlajn. Máhtoj ja dievnastusinnovasjávna vijddásap ávddánibme l aj ietjá doajmma mav ep la dán rappártán gávvidam, valla mij ajtu birri fárruj gá joarkká barggamin sierratjehppevarresvuoda dievnastusá sáme álmugij.

Barggojuogos adná dáv rappártáv vuostasj l ávkken váj sihkarasstá avtaárvvusasj varresvuoda dievnastusájt sáme álmugij. Barggo låhpaduvvá tjielgga alodimijn jut gájka varresvuodavidnudagá tjuovoli ja evalueriji oajvvadum dájmaid. Sávvap edna vuorbev bargujn ávddálijguovlluj.

Barggojuogos oajvvat dát rappártta nuortta-, oarjel- ja julevsáme gielajda jårggáluvva.

8. Tjuovvusa

- Tjuovos 1 Rapport med regional tiltaksplan Helse Sør-Øst RHF
- Tjuovos 2 Tiltaksplan Helse Vest RHF
- Tjuovos 3 Handlingsplan for Helse Midt-Norge RHF (2023-2027)
- Tjuovos 4 Rapport med tiltaksplaner Helse Nord RHF (2022-2026)